МЕДИАТАЪЛИМНИНГ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ СОҲАСИДАГИ ЎРНИ: УСУЛ ВА ВОСИТАЛАРИ

Исмоилов Нажмиддин Бойсоатович
Термиз давлат педагогика институти кафедраси ўқитувчиси
Қаршиев Бахтиёр Эгамкулович
РенессансТаълим Университети дотценти

Аннотация: *ушбу мақолада медиатаълимнинг жамият ҳаётидаги тутган ўрни ва роли. Ёшларнинг медиа ва ахборот маданиятига еришувида ахборот саводхонлик босқичлари, назарий тахлил ва емпирик тадқиқотлар натижалари, хорижий мамлакатлар тажрибаси ва олимларнинг фикрлари ёритилган .*

Таянч сўзлар: *медиатаълим, медиавосита, жамият, усул ва воситалар, ўқувчилар.*

Дунёда ахборот алмашинувининг тезлашуви натижасида маданият, илм-фан соҳасига кириб келган, миллат маданиятига таъсир этувчи маънавий таҳдидлар янги муаммоларни келтириб чиқармоқда. Натижада, четдан кириб келаётган салбий ахборот, айниқса, айрим ёшлар онгини индивидуализм, эгоцентризм каби бузғунчи ғоялари билан заҳарлаётган маънавий-мафкуравий таҳдидларга қарши туриш давр талабига айланди.

Бунда миллий маънавиятимиз ва қадриятларимизга ҳурмат руҳини шакллантирган ҳолда маънавий таҳдидларнинг олдини олишга эришишимиз мумкин.

Ахборот технологиялари сохасидаги замонавий тараққиёт ва янги рақамли медиа ва ўқув воситаларининг кенг тарқалиши, медиа саводхонлик ва ахборот маданиятини оширишни ахамияти тобора ортиб боришига олиб келди. Бугунги кунда медиа саводхонлик деярли бутун дунё таълим тизимида энг асосий компетенциялардан бири деб тан олинмоқда.

Таълим ҳар томонлама тараққий этаётган бугунги кунда таълим муассасаларида таълим-тарбия сифатини ошириш ва бунда илм-фан, техника тараққиётидан кенг фойдаланиш, фойдаланганда ҳам унумли ва тушунган ҳолда фойдаланиш, эгалланган компетенцияларни ҳаётда, амалиётда қўллай олиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўқитишнинг замонавий усул ва воситаларини амалиётга жорий этиш бугуннинг долзарб вазифаларидан ҳисобланади. Шиддат билан ўзгариб бораётган дунёда глобаллашув жараёнларининг ижобий томонлари билан бирга, унинг салбий оқибатлари ҳам ҳаётимизга кириб келмоқда. Бундай хатарлардан ҳаётимизни асраш, маънавий бўшлиққа йўл қўймаслик учун, аввало, эзгу инсоний ғоялар ва юксак маҳорат билан яратилган асарлар орқали, бугунги кунда жаҳон майдонида юз бераётган кескин акл-заковат ва истеъдод мусобақасида беллашувга қодир бўладиган ёшларни тарбиялашни ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқдаки, бунинг учун таълим муассасаларида дарс бериб, фаолият юритиб келаётган ўқитувчига замон билан ҳамнафас бўлиш, талаб даражасида меҳнат қилиш, ўқувчи-ёшларга таълим-тарбия беришдек вазифа, катта масъулият юкланади.

Замонавий ўқитувчи бугунги «ахборот асри» деб номланган янги даврда:

• ўз билимларини мунтазам ошириб бориш;
• ахборотларни тўплаш;
• уларни таҳлил қилиш;
• ахборотни қайта ишлаш ва уларни узатиш;
• муаммолар ва келишмовчиликларни ҳал қилиш;
• мустақил қарорлар қабул қилиш;
• ижтимоий-иқтисодий ҳамкорлик қилиш;
• илғор технологиялардан фойдалана олиш ва уларни амалиётга татбиқ эта олиши талаб этилади.

Шунингдек у:

• мактабда меҳнат қилиш лаёқатига тайёр бўлиши;
• олган билимларини амалиётга татбиқ эта олиши;
• кундалик ҳаётда қўлланувчи технологиялардан хабардор бўлиши;
• муаммо хусусида чуқур фикрлаш ва ўз билимини ошириб бориши;
• меҳнат жамоаси ва мутаҳассислар билан ҳамкорлик қила олиши;
• зарурат бўлганда қарорлар қабул қилиши;
• муаммоларни ҳал этиш ва янги фикрлар яратишда замонавий технологиялардан фойдалана олиши талаб этилади.

Ахборот билан ишлаш компетенциясини шакллантиришда:

• мавжуд ахборот манбаларидан (интернет, телевизор, радио (аудиовидео ёзув), телефон, компьютер, электрон почта ва бошқалар) фойдалана олиш;

• медиавоситалардан зарур бўлган ахборотларни излаб топа олиш, саралаш, қайта ишлаш, узатиш, сақлаш, хавфсизлигини таъминлаш ва фойдаланишда медиамаданият (турли медиа асарларни таҳлил қилиш, баҳолаш, яратиш учун зарур бўладиган билим, кўникма ва малакалар йиғиндиси)га риоя қилиш;

• маълумотлар базасини ярата олиш, асосийларини танлай олиш ва уларни таҳлил қила билиш;

• кундалик фаолиятда учрайдиган ҳужжатлар билан ишлай олиш (оддий табрикномалар ёза олиш, анкеталар тўлдириш, меҳмонхона рўйхатида ўзи тўғрисидаги маълумотларни қайд эта олиши ва бошқалар)ни билиши ва амалда қўллай олиши керак бўлади.

Демак, таълимда компетенциявий ёндашув орқали ўқувчиларнинг шахсий, касбий ва ижтимоий ҳаётларида учрайдиган вазиятларда эгаллаган турли типдаги малакаларини самарали равишда қўллашга ўргатиш, таълим муассасасида умумтаълим фанлари бўйича ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларга эга бўлишлари билан биргаликда, ўз фикрини бошқаларга тушунтира олиш, бошқаларни тинглаб уларни тушуна олиш, баҳсга киришиш, кундалик ҳаётда муваффақиятларга эришиш учун ўқувчи ушбу ахборотларни излаб топиши,

таҳлил қилиш, билим, кўникма ва малакалардан кундалик ҳаётларида учрайдиган муаммоларни ҳал этишда фойдалана олишларини шакллантириш зарур.

Буларни, албатта, ҳар бир ўқитувчи ўзининг самарадор дарслари орқали амалга оширади. Бу борада, айниқса, таълим-тарбияни медиатаълим орқали амалга оширса, амалий натижа яккол кўзга ташланади.

Медиатаълим интерфаол, ўқувчига индивидуал таъсир этадиган усул сифатида таълим жараёнига жадал суръатлар билан кириб келмоқда. Медиатаълим ўқувчини шахсий фикр юритиш, ижодкорлик фаолиятларини ривожлантириш, ахборот олиш, уни қайта ишлаш, синтез қилиш, шахсий хулосалар чиқаришга ўргатади.

Синфхоналарга матбуот, телевидение, радио, кино, видео ва интернетлар олиб кирилмоқда. Буларнинг барчаси «медиадарслар» номи билан таълим жараёнини ташкил этишга ёрдам бермоқда. Шу муносабат билан мактаб таълимига медиадарслар киритилмоқда. Медиадарсларнинг қандай методик имкониятлари бор ва улар қандай афзалликларга эга?

• Ўқув жараёнида бир вақтнинг ўзида ўқитувчи назарий ахборотларни бериш билан материалларни юқори даражадаги замонавий техника воситасида намойиш этиш имкониятига эга бўлади. Ўқув объектлари ва воқеаларини моделлаштиради, уни автоматик равишда тест кетма-кетлигида намойиш этади, тасвирини туширади.

• Ўқув меҳнат фаолиятларини ташкил этишда компьютер техникаларини қўллаш, фойдаланиш имкониятини туғдиради. Шахсан ўзлари ўқув материалини амалиётда синаб, бажариб бориш имкониятига эга бўладилар.

• Ўқувчининг якка тартибда ишлаган ҳолда қизиқиш ва ижодий ишларини такомиллаштириш имконияти яратилади.

• Мультимедиа техникаси ўқувчиларнинг ўқув мазмунини ўзлаштиришларига қизиқишини янада оширади.

• Ўқувчида кўргазма-образли таъсирда фикр юритиш, моторик ва вербал коммуникатив кўникмаларнинг шаклланишига олиб келади.

• Ахборот билан ишлаш (ахборот қидириш, зарурларини ажрата билиш, қайта ишлаш, тартибга келтириш), ахборотлар мазмунини тушуниш, мантиқий якинларини ажратишга ўргатади. Шулар асосида ахборотни олиш маданияти шаклланади.

Медиатаълимнинг бош мақсади асосий қонунларни тушунишга ёрдам бериш, оддий йўналишлардаги медиаахборотлар тилини ўрганиш; ўқувчининг бадиий ўсиши, ривожланишига ҳисса қўшиш, медиатекстларни малакали таҳлил эта олиш, ўргатиш ва қабул қилиш кўникмасини шакллантиришдан иборат.

Унинг педагогик стратегияси медиаматнларни бадиий таҳлил қила олиш, унга луғавий асосда баҳо бера олишдан иборатдир.

Медиатаълим қандай шаклланади? («Медиатаълим деганда педагогика назарияси ва амалиётида махсус билим соҳаси сифатида қаралаётган оммавий коммуникация воситаларини эгаллаш учун назарий ва амалий кўникмаларни шакллантиришни тушуниш лозим». ЮНЕСКО.) У муайян ҳақиқатни ифодалайдими? Кимнинг манфаатини кўзлайди? Унинг мазмуни нималардан иборат? Ўқувчилар уни қандай қабул қиладилар?

Таъкидлаш жоизки, медиатаълимнинг марказида ўқувчи шахси туради, унинг қизиқиш, хоҳиш-истаклари ҳисобга олиниши, олинган ахборотларга танқидий кўз билан қараб, уларни танқидий фикрлашга ўргатиш керак.

Россия ва бошқа мамлакатлар олимларининг фикрига кўра, медиатаълим тарбиявий, таълимий аҳамиятга эга бўлиб, ўқувчиларни ўқув-билиш жараёнида креатив фикрлашга ўргатади.

Медиатаълимнинг ўқув-билиш жараёни қуйидаги босқичлардан иборат:

• медиатаълим тарихи ҳақидаги билимлар, унинг тузилиш назариясини ўрганиш-ўзлаштириш;

• медиаматнларни онгли қабул қила олиш, унинг тилини билиш ва «ўқита олиш», шу ҳақида тасаввурларини кенгайтириш, кўриш орқали хотирасини мустаҳкамлаш, танқидий, мантиқий, ижодий, образли, муаммоли фикр юритишни ўрганиш;

• медиа материаллардан креатив фикрлаш орқали амалиётда фойдаланиш.

Медиатаълимнинг энг муҳим вазифаларидан бири, ўсиб келаётган янги авлодни тобора жадаллашиб бораётган ахборотлар оқимида турли ахборотларни олиш, тушуниб етиш, унинг инсон психикасига таъсирини билиш ва ундан тўғри, мақсадли фойдаланишга олиб келади.

Медиатаълим олинган ахборотларни интеграция қилиш, шу асосида шахсий фикрини билдириш ва қайта олишга чорлайди. Ўз фикрини эркин билдириш, шахсий ривожланиш, турли ахборий ҳуружларга қарши фикр билдириш орқали унинг ижтимоий жамиятдаги фаоллиги ошади. Медиа ахборотлардан фаол ва тўғри фойдаланиш маданияти шаклланади. Шу орқали берилаётган ахборот ҳақида фикр юритила бошлайди ва ахборот билан ишлаш компетентлиги шаклланади.

Медиатаълимда ўқувчи креатив фикр юритади, яъни, янги тушунчаларни ўзлаштира бошлайди. Жумладан, «фабула», «сюжет», «мавзу», «конфликт», «композиция», «кадр», «план», «монтаж» каби тушунчаларни ўқув жараёнига алоқадорликда тушуниб, амалда қўллаб, ўзлаштириб боради.

Шунинг учун ҳам медиадарслар:

• «Бадиий имитацияли» кичик сценарийлар, минисценарий, медиаматнлар тузиш, уни интерфаол усулда намойиш этиш;

• театрлашган вазият ҳосил қилиш (медиаматн асосида айрим эпизодларни инсценировка қилиш, медиаматн жараёнини намойиш этиш);

• тасвирий-имитация тайёрлаш (афишалар яратиш, фотокўргазма, маълум мавзуда асарлардаги расмларни намойиш этиш) кабиларни тушуниш, қўллай олиш кўникмасини ҳосил қилади.

Юқоридаги дидактик материалларни тайёрлаш, намойиш этиш, таҳлил асосида хулоса қилиш, ўқувчининг эмоционал қабул қилиши орқали нафис санъатни тушунишига олиб келади. Бу ҳолат ўқувчининг умуминтеллектуал ривожланиши, билим олиши, тарбия топишида муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Медиадарслар берилаётган ахборотларни қабул қилиб олиш, ўзлаштириш жараёнида икки янги компонентнинг иштирокини таъминлайди.

Биринчидан, медиадарсларда компьютерлар универсал ҳолда қўлланиши ва иштироки билан характерланади.

Иккинчидан, анъанавий технологиялар воситалари ёнига дастурли воситалар тўлдирувчи бўлиб киради. У ҳолда айрим предметлар, мавзуларни ўқитиш, ўзлаштиришга қулай муҳит яратилади. Бунда таълим мазмуни, матн аниқ равон шакллантирилган бўлади. У таълим мазмуни тасвирланган ҳолда схема, расмлар, жадваллар, видеофрагментлар, овозли, анимацион таъминотлар билан намойиш этилади.

Юқоридаги фаолиятни амалга оширишда компьютер ва дастурлар бир-бири билан уйғунлашган, мослашган ҳолда бир-бирини тўлдириши керак. Таълим мақсади, мазмуни, шакли, ўқитиш методлари, ўқитувчи ва ўқувчилар фаолияти мувофиқлаштирилади.

Хулоса қилиб айтганда, қайта тайёрлаш ва малака ошириш таълим муассасалари тизимида педагогик ходимларни ўқитиш жараёнига «Медиатаълим асослари» ўқув курсини киритиш ва ундан таълим соҳасини янада такомиллаштиришда самарали фойдаланиш давр талабидир. Зеро, медиатаълим педагогларнинг интеллектуал салоҳиятини ошириш билан бир каторда дарс жараёнида ўқувчиларнинг билим, маълумотнинг тез, тушунарли ва ёдда қоларли бўлишини таъминловчи таълим усули эканлиги билан ҳам муҳим ўрин тутади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Рахимова Ш.А. Ёшларда медиа ва ахборот маданиятини ривожлантириш самарадорлиги тахлили// Science and innovation international scientific journal volume 1 issue 8 uif-2022: 8.2, 1329 бет.

2. Б.Қаршиев Медиатаълим индивидуал таъсир этадиган усул//International scientific journal of biruni issn (e) 2181-2993 Vol. 2, Issue 4. Dec. (2023)
3. Avazov Komil Socio-cultural foundations of civil democracy in the era of social transit// European Scholar Journal (ESJ) Available Online at: https://www.scholarzest.com Vol. 5 No. 1, January 2024
4. Авазов К.Х. Место и роль государственной власти в обеспечении угрозоустойчивости государства и общества//Вопросы политологии • Выпуск 2(102) • Том 14 • 2024, стр.465-467
5. Шариков А.В. Медиаобразование: мировой и отечественный опыт. М.: НИИ СО и УК АПН СССР, 1990. 64 с.
6. Федоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. М.: Информация для всех, 2007.616 с.
7. Жилавская И.В. Интерактивная (журналистская) модель медиаобразования // Медиаскоп. 2008. № 2. URL: http://mediascope.ru/node/229
8. Змановская Н.В. Формирование медиаобразованности будущих учителей: Дис. … канд. пед. наук. Иркутск, 2004. 152 с.
9. Кириллова Н.Б. От медиаобразования – к медиакультуре // Медиаобразование. 2005. № 5. С. 40–44.
10. Kubey R. Media Literacy in the Information Age. New Brunswick; London, 1997. 484p.